

УДК 342.951:355.233

С.Ю. Поляков

Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого, Харків

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА СТАН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ (ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ)

Забезпечити необхідний рівень національної безпеки можливо лише завдяки злагодженій діяльності низки структурних компонентів держави. Тобто саме збройні сили, незалежно від політичної орієнтації країни, займають головне місце серед гарантів її національної безпеки, а боєздатність військових формувань значною мірою визначається рівнем освіченості та підготовленості військових фахівців різних рівнів. Стаття містить актуальні під час реформування Збройних Сил України заходи щодо законодавчого закріплення єдиної державної політики у сфері військової освіти та оборонного замовлення, що є засобом державного регулювання у сфері наукового та матеріально-технічного забезпечення потреб оборони, що безпосередньо впливає на стан боєздатності та боєготовності Збройних Сил України – гаранта національної безпеки України.

державна політика, військова освіта, національна безпека, система військової освіти, державна політика у сфері військової освіти, державна політика у сфері оборонного замовлення

Національна безпека є багатоаспектною і надзвичайно складною категорією, якій науковці присвятили достатньо уваги. Так, згідно з одним із підходів, її можна розглядати як такий стан відносин держави із зовнішнім світом, коли відсутні чи усунуті реальні загрози її національним інтересам та способу життя [1]. Інші ж автори розуміють під національною безпекою здатність особи, суспільства та держави до захисту і ступінь їх захищеності від сукупності об'єктивних негативних чинників, які створюють реальну небезпеку національним інтересам України. Ми визнаємо такий підхід абсолютним виправданим [2].

Однак за будь-яких умов незаперечним залишається той факт, що основною загрозою національній безпеці є насильство в різних його проявах та формах з боку інших держав [3]. Ефективна ж протидія такому насильству можлива лише завдяки злагодженій діяльності низки структурних компонентів держави [4]. До найважливіших серед них слід віднести різноманітні збройні формування і передусім збройні сили держави. Тобто саме збройні сили, незалежно від політичної орієнтації країни, мають посідати чільне місце серед гарантів її національної безпеки, а боєздатність військових формувань значною мірою визначається рівнем освіченості та підготовленості військових фахівців різних рівнів та стану військового озброєння і техніки.

Основними з головних критеріїв оцінки боєздатності збройних сил сучасної держави є стан системи підготовки військових кадрів (системи військової освіти) та стан і система оновлення військового озброєння й техніки (державного оборонного замовлення).

Аналіз діючого законодавства дає можливість зробити висновок, що на законодавчому рівні до теперішнього часу не закріплено зміст державної політики у сфері військової освіти та державного

оборонного замовлення. У Законі України «Про державне оборонне замовлення» у загальних положеннях визначено, що державне оборонне замовлення є засобом державного регулювання у сфері наукового та матеріально-технічного забезпечення потреб оборони і національної безпеки України. Однак за змістом він лише визначає порядок взаємодії міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, державних установ, організацій та суб'єктів підприємницької діяльності всіх форм власності формування щодо розміщення державного оборонного замовлення [5].

Загальносвітова практика реформування збройних сил передбачає збільшення постачання нових більш сучасних озброєнь у війська під час чисельного скорочення особового складу та реформування збройних сил держави з метою збереження рівня їх боєздатності та боєготовності.

На жаль, законодавча невизначеність в Україні таких загальносвітових аксіом навіть у напрямках та принципах державної політики у Законі «Про державне оборонне замовлення» негативно впливає на процеси реформування Збройних Сил України. Не викликає сумніву необхідність проведення наукових досліджень у цій сфері, і відповідні пропозиції напрямів та принципів державної політики можуть бути розглянуті Радою національної безпеки й оборони України, оскільки вона визначає напрямки забезпечення національної безпеки [6].

Структура підготовки військових фахівців вперше визначена у Постанові Кабінету Міністрів України № 1410 від 15 грудня 1997 року «Про створення єдиної системи військової освіти» і містить такі складові:

- початкова військова підготовка молоді;
- професійна військова підготовка;
- вища освіта військових фахівців;

– підвищення кваліфікації та перепідготовка офіцерських кадрів [7].

Закон України «Про оборону України» встановлює основні функції Міністерства оборони України в освітньому процесі [8].

Закон України «Про Збройні Сили України» чітко визначає, що військові навчальні заклади організаційно належать до структури Збройних Сил України, навіть їх передислокація здійснюється у спеціальному порядку – за рішенням Міністерства оборони України, яке має бути погоджене з Кабінетом Міністрів України [9].

На жаль, на законодавчому рівні, існування системи військової освіти визначено лише включенням у Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» в перелік учасників навчального процесу курсантів та слухачів [10, 11]. Державна політика у сфері освіти набуває надзвичайного значення і є невід'ємною складовою політики щодо забезпечення державної безпеки. Тому держава зобов'язана виявляти постійну зацікавленість у розвитку системи освіти [12].

На нашу думку, держава повинна бути особливо зацікавленою в постійному покращанні та вдосконалюванні військової освіти, адже згідно зі ст. 10 Закону України «Про основи національної безпеки України» до основних функцій щодо забезпечення національної безпеки віднесено комплексне кадрове забезпечення системи спеціалізованих державних органів, провідне місце серед яких посідають силові структури і перш за все Збройні Сили України [13].

Однак державна політика у сфері освіти, взагалі, і у сфері військової освіти, зокрема, в Україні чітко не визначена. Це зумовлено тим, що упродовж тривалого часу законодавець взагалі залишав її поза увагою, незважаючи на ст. 4 Закону України «Про освіту», де прямо вказано, що державна політика в цій сфері визначається Верховною Радою України відповідно до Конституції України [14].

Лише у 2002 році, у Законі України «Про вищу освіту», вперше на законодавчому рівні були сформульовані принципи державної політики в галузі вищої освіти. До них належать:

– доступність та конкурсність здобуття вищої освіти кожним громадянином України;

– незалежність здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій;

– інтеграція системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти при збереженні і розвитку досягнень та традицій української вищої школи;

– наступність процесу здобуття вищої освіти;

– державна підтримка підготовки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень;

– гласність при формуванні структури та обсягів освітньої і професійної підготовки фахівців [11].

Не викликає сумніву, що політика так чи інакше є пов'язаною з функціонуванням державної вла-

ди, з формами та засобами діяльності держави.

Правильною, на наш погляд, є позиція М.М. Тищенка, який зазначив, що політика держави є самостійною політико-юридичною категорією, яка встановлює міру і спосіб належного вирішення відповідного кола питань, переважно нормативно-правового характеру [15].

Виходячи з викладеного, можна твердити, що вирішення питань нормативно-правового характеру може бути здійснене лише шляхом прийняття відповідного нормативно-правового акта.

На сьогодні єдиний нормативний акт, який встановлював би загальні засади державної освітньої політики в Україні, на жаль, відсутній. Її окремі складові прямо чи опосередковано визначені в різних законах та підзаконних актах. Однак за таких умов державній політиці бракує чіткості, однозначності, систематизованості, а це, безперечно, є негативним фактором, який може призвести до неоднозначного тлумачення та перекручування окремих положень, гальмування розвитку.

Наслідком відсутності єдиного нормативного акта щодо державної політики у сфері освіти в цілому є недостатня визначеність державної політики у сфері військової освіти. Адже можна вважати, що формування та реалізація державної політики у сфері військової освіти значною мірою пов'язані з усвідомленням значення військової освіти та її місцем у комплексі загальної освіти України. Тому, на нашу думку, за умов, що склались, та враховуючи наслідки постійного скорочення й реформування Збройних Сил України і з огляду на велику важливість розвитку військової освіти та її роль у забезпеченні національної безпеки, необхідно розробити принципи й окреслити шляхи реалізації державної політики у сфері військової освіти.

Вважається, що це доцільно шляхом закріплення у Законі України «Про оборону» визначення змісту державної політики у сфері військової освіти та напрямів її реалізації.

Виходячи з ч. 1 ст. 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України», можна припустити, що відповідні пропозиції з цього приводу можуть бути розроблені і розглянуті Радою національної безпеки й оборони України, оскільки саме вона визначає концептуальні підходи та напрямки забезпечення національної безпеки [16].

А те, що окремі дослідники, вивчаючи управління у сфері національної безпеки України, залишають поза своєю увагою питання військової освіти, є скоріше всього наслідком відсутності належної уваги до неї з боку Ради національної безпеки й оборони України [17].

Розробка проекту такого документа є надзвичайно складним завданням, оскільки державна політика військової освіти має поєднувати і взаємопов'язувати положення та особливості освітньої сфери та сфери забезпечення національної безпеки.

На наш погляд, державна політика військової освіти повинна мати принаймні п'ять основних напрямків:

- організаційно-управлінський;
- освітньо-науковий;
- ідеологічний;
- кадровий;
- міжнародний.

Організаційно-управлінський напрямок має створити умови для освітнього процесу, закласти підґрунтя для:

- мережі навчальних закладів та органів управління;
- розподілу компетенції між органами управління освітою;
- визначення статусу закладів освіти;
- створення єдиної системи перспективного планування у військовій освіті;
- врегулювання відношень між елементами системи військової освіти;
- визначення загальних засад державного контролю за освітньою діяльністю.

Освітньо-науковий напрямок визначає загальні засади власне освітнього процесу, встановлюючи вимоги до його наповнення:

- якості підготовки фахівців;
- освітньо-професійних програм за конкретними спеціальностями;
- різних схем підготовки фахівців;
- вимог для присвоєння освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Ідеологічний напрямок, який можна називати ще патріотичним чи виховним, встановлює вимоги до формування особистості військовослужбовця (його психологічних якостей) та встановлює шляхи:

- формування у молоді мотивації до військової служби;
- підвищення престижу військових професій;
- постійного зростання вірності військових присязі та інтересам народу України;
- підвищення боєздатності збройних сил за рахунок високого морально-психологічного стану службовців;
- забезпечення можливості постійного підвищення професійної майстерності військовослужбовців.

Кадровий напрямок розробляє загальні вимоги передусім до тих, хто здійснює освітній процес, тобто до педагогічних кадрів. Тут слід визначити принципи комплектування педагогічного складу, загальні вимоги до працівників, шляхи та способи їх підготовки, форми соціального забезпечення тощо.

Запровадження міжнародного напрямку державної політики у сфері військової освіти є велінням часу. Він має дуже тісно поєднуватися з Воєнною доктриною держави. Це зумовлено тим, що військові заклади освіти, на відміну від цивільних, повинні не просто співпрацювати та обмінюватися досвідом із зарубіжними партнерами, а й налагоджувати зв'язки з потенційними чи дійсними воєнними сою-

зниками, забезпечуючи таким чином вищу якість взаємодії нашої армії зі збройними силами інших держав як у мирний час, так і в бойових ситуаціях.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що огляд теперішнього стану державної політики у сфері військової освіти дав нам можливість визначити шляхи її вдосконалення. Запропоновано власне бачення основних напрямків державної політики у сфері військової освіти і сформульовано їх зміст, а також визначено основні цілі такої політики, що безумовно буде на користь системі військової освіти, яка готує кадри для Збройних Сил України - гаранта національної безпеки України.

Список літератури

1. Рахманов А. Р. *Международно-правовые аспекты всеобъемлющей безопасности* // *Государство и право*. – 2003. – № 2. – 72 с.
2. Петров І. М. *Складові елементи поняття національної безпеки* // *Часопис Київського університету права*. – 2005. – № 2. – 81 с.
3. Ситник Г.П. *Розвиток концептуальних підходів щодо забезпечення національної безпеки – ключові проблеми державного управління* // *НАДУ*. – 2003. – С. 277-279.
4. Українчук О. В. *Забезпечення національної безпеки в умовах формування в Україні громадянського суспільства та демократичної, правової, соціальної держави: Автореф. дис... канд. юрид. наук*. – Х., 1994. – 14 с.
5. Закон України «Про державне оборонне замовлення» // *Відомості ВР*. – 1999, № 17, ст. 111.
6. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» // *Відомості Верховної Ради України*. – 1998. – № 354, ст. 237.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення єдиної системи військової освіти» // *Офіційний вісник України*. – 1997. – № 51. – С. 42-49.
8. Закон України «Про оборону України» // *Відомості Верховної Ради України*. – 1992. – № 9, ст. 106.
9. Закон України «Про Збройні Сили України» // *Відомості Верховної Ради України*. – 1992. – № 9, ст. 108.
10. Закон України «Про освіту» // *Відомості Верховної Ради України*. – 1991. – № 34, ст. 451.
11. Закон України «Про вищу освіту». *Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Г. Кременя*. – 2002. – С. 14-22.
12. Шкатулла В. И. *Образовательное право: Учебн. для вузов*. – М.: Изд. НОРМА, 2001. – 51 с.
13. Закон України «Про основи національної безпеки України» // *Відомості ВР*. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
14. Конституція України // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 30, ст. 141.
15. Тищенко Н.М. *Административно-процессуальный статус гражданина Украины: проблемы теории и пути совершенствования*. – Х.: Право, 1998. – 20 с.
16. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» // *Відомості Верховної Ради України*. – 1998. – № 354. – Ст. 237.
17. Ліпкін В. А. *Теоретико-методологічні засади управління у сфері національної безпеки України*. – К.: Текст, 2005. – 350 с.

Надійшла до редколегії 21.03.2007

Рецензент: д-р юр. наук проф Ю.П. Битяк, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, Харків.